

1711

491.99-3

U-76

1913

2010

Աստուած

Հայ

Եւ

Արմենիա

ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԳՐԵՑ

Ա. Բ.

91.99-3
1-76

12'0'02

Կ. Պոլիս 1913

Տպարան Գասպար

491 99-3

Ա-ԴԵ

Աստուած

Հայ

Եւ

Արմենիա

ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գ Ր Ե Ց

Ա. Բ.

Կ. Պոլիս 1913

Տպարան Գասպար

211

ԱՍՏՈՒԱԾ ԲԱՌԻՆ

ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գիտունք ընդհանրապէս կը կարծեն թէ Հայ լեզուն Արիա-
կան լեզուին մէկ ճիւղն է, և զարձեալ սեմական լեզուին
դրոշմը ունի իր մէջ, և արդարեւ հայ լեզուն թէ սիմական և
թէ արիական լեզուներու դրոշմը ունի, բայց և այնպէս եթէ
նկատի ունինք հայ լեզուին կազմութեան ձեւը, պիտի հա-
մոզուինք թէ բոլորովին ինքնուրոյն և անջատ լեզու մըն է:
Ուրեմն երկու կերպ ենթադրութիւն կրնանք ընել հայ լեզուի
մասին. առաջին հայ լեզուն երկու լեզուներէն ծագում առած
կրնայ ըլլալ քաղաքական կամ ուրիշ տեղական պատճառնե-
րով, և երկրորդ ինչ որ հաւական է թերեւս երկու լեզունե-
րուն ծնունդ առած կրնայ ըլլալ:

Հայ լեզուին կազմութեան մէջ զարմանալիօրէն նկատի
առնուած են բնութեան տեսարանները, իրերու ընթացքը,
նիւթերու կազմութիւնը և անոնց ծագումը: Նաեւ կենդանի
և ականատես պատմութիւն մըն է, մեր ծագման և քաղա-
քակրթութեան պատմութիւնն է մեր կրօնքներուն և յայտ-
նապէս մէն մի բառով, բացորոշապէս ի յայտ կուգան մեր
ունեցած պարբերական կրօնքները:

Մաքուր և ընդարձակ լիճի մը կը նմանի հայ լեզուն,
որուն մէջ կ'երևայ մեր նախահարց ծագումը, անոնց քաղա-
քակրթութիւնը, անոնց պաշտած Աստուածը, և դարերու հո-
լովումով յառաջ եկած փոփոխակի կրօնքները, անոր մէջ նա-
յոյր կը տեսնէ մեր նախնիքը, եկած զացած բոլոր ցեղերուն
զլուխը կանգնած, իր ուղեղային և բնախօսական հանգաման-
քով, յորում ի յայտ կուգայ իր գերազանց ընդունակութիւնը:

39260-67

52568-44

Այս խորհրդաւոր և սքանչելի լեզուին ամէն մէկ բառ պատմութիւն մըն է, ինչպէս Աստուած բառը ինքնին ամբողջ Աստուածաբանութիւն մըն է. Հայ բառը մարդարանութիւնն իսկ է, և նմանապէս Արմէն բառը:

Այժմ գանք հայ լեզուին ծագման և ստուգարանութեան, հայ լեզուին գաղտնիքը կը կայանայ հնչումներու դասակարգութեան մէջ, մեր լեզուին մէջ հնչումները մասնաւոր դեր ունին և կը կազմեն մասնաւոր բառախումբեր, որոնք յետոյ միմիանց միանալով կը բացատրեն զանազան իմաստներ:

Այժմ տեսնենք թէ ինչպէս ծագում առած է Աստուած բառը և որով պիտի համոզուինք նաեւ թէ մեր նախնիք ինչ գաղափար ունէին Աստուծոյ մասին: Աստուած բառը կազմուած է Ս. Տ. և Ծ. հնչումներէն: Նախ պարզենք Ս հնչումին ունեցած դերը մեր լեզուին մէջ: Ս հնչումին կը կազմուի նախ ևս դերանունը, և դարձեալ Այս բառը որ կը նշանակէ ոգի կամ հրեշտակ, որոնք մեր նախնեաց համար կազմակերպուած էակներ էին անտեսանելի, և բառ կամ տեսանելի՝ այսպէս ևս դերանունը և այս բառը զիրար կը լրացընեն և իրարու հետ առնչութիւն ունին, իբր թէ ամէն ևս իր մէջ այս մը ունի: Ահա այս երկու բառերը արմատ մասնիկներն են ս հնչումին որմէ կազմուած ամբողջ բառախումբը հոգեկան վիճակ կ'արտայայտեն, ինչպէս ասել, խօսել, լսել, տեսնել, նաեւ լոյս, յոյս, սէր, սիրտ և սուր որ կը նշանակէ գլուխ, և դարձեալ այս հնչումէն կազմած են մեր նախնիք Ասիա, Մասիս, Սօս, Սիւնիք, արուսեակ, ասաղ բառերը: Ամէն կրօնքներու մէջ ընդհանրապէս Աստուծոյ կը վերագրուի մարդու ասելու, խօսելու, տեսնելու և լսելու պարզեւումը, և մասնաւորապէս միաստուածութեան մէջ Աստուածը կ'ընկերանուի ամենուրեք, և որ ամբողջ տիեզերքը կը պարունակէ. ահա այս պարբերութիւնը կը պարունակուի հայերէն լոյս բառին մէջ: Լոյս՝ կը կազմուի լի և այս բառերէն, և ծագում առած է այսին լիութիւնը իմաստով. և որովհետեւ «այս» Աստուած բառին արմատն է կ'ըմբռնուի Աստուծոյ պարունակութիւնը կամ լիութիւնը: Ասկէ կը հետեւցնենք նաեւ թէ

Ասիա բառը նախապէս ծագում առած է տիեզերք իմաստով: Այսինքն Ասիա բառը են աշխարհին կամ տիեզերքին իբր այսին պարունակութիւնը, և ասիկա բնական է քանի որ տակաւին աշխարհագրական բաժանում չէին գիտեր, ուրեմն իրենց բնական կը երկրին ամենաբարձր լեռան Մասիս անունը տուին իբր այս երու բնակարանը, և այսպէս ըլլալուն ապացոյց կրնանք համարել Սօս բառը որ իբրեւ Մասիսի մանրանկարը կը համարէին անտառներ տնկելով և այսերուն նուիրելով: Ըսինք թէ հայերէն լեզուին մէջ նկատի առնուած են բնութեան տեսարանները և կազմութիւնը. ահա այսպէս այս բառերուն մէջ բացորոշ կ'երեւայ. ինչպէս թէ Ասիա, լոյս, ևս և Աստուած միեւնոյն ծագումը ունին և տիեզերքի պարունակութիւնն են, ուրեմն ինչպէս որ նիւթի կը լուծուի և կը կազմուի և ամէն մարմին կը կազմուի տիեզերական նիւթէն, նոյնպէս ալ մարդը, իր ասելու, խօսելու, լսելու և տեսնելու կարողութիւնն ալ կ'ընդունի Աստուծմէ, որ տիեզերքին պարունակութիւնն է:

Գանք այժմ Տ հնչումին. այս հնչումին արմատ մասնիկն է տի բառը, որմէ կազմուած բառախումբը ընդհանրապէս չրջան բացատրող իմաստներ կը կազմեն, ինչպէս տեղ, տարածութիւն, տեսիլ, նետիլ են. բառերը:

Բնութեան մէջը այն տեսարանները որոնք չրջան մը ունին ընդհանրապէս տ հնչումով կը բացատրուին. ինչպէս արեգակը, տեւողութիւն կ'ըսենք արեգական չրջանին, և երբ իր ամենաբարձր կէտին կը հասնի կ'ըսուի տիւ, և իր անկումի և կամ վերջաւորումի պարագայէն ծագում կ'առնէ ատմանիկը, որ հայերէնի մէջ ընդհանրապէս անկում և վերջաւորում իմաստը կուտայ բառերուն, և այս ատմանիկին անկում և վերջաւորում իմաստ տուողն ալ ա՛յ ձայնաւորն է, ինչպէս ան՝ և ապ մասնիկներուն մէջ ալ յայտնի կ'երեւայ: Դարձեալ տիեզերք կ'ըսենք արեգական չրջանին մէջ պարփակուած տեւողութեան և տարածութեան: Այսինքն չրջանին եզրերը տեսանել կ'ըսենք երբ իրի մը դոյութիւնը մտովի կ'ըմբռնենք, և այդ իրին և մեր մէջ չրջան մը կայ, և այդ

չըջանը կը վերաբերի «այս»ին կամ եսին, և որուն կարողութիւնը կ'ընդունինք այս էն, և հակառակ պարագային եթէ զայն մեր աչքէն ծածկող առարկայ մը գտնուի տեսութիւնէն կը զրկուինք և մատակոյլ միայն կրնանք բմբռնել: Դարձեալ տի չըջանն է նաեւ մարդուն կեանքին որ նախ կ'ըլլայ սղայ, և երբ չափահաս կ'ըլլայ կ'ըսուի տիար կամ տէր, և երբ ընտանիք կազմէ, այսինքն ա'ր մը տիկին մը և սղայ մը ըլլան՝ կ'ըսուի տուն, ուրեմն տուն բառն ալ կազմուած է տի արմատէն բարոյական իմաստով որ յետոյ նիւթական չէնքին ալ տուն բառն են:

Այսպէս այն բոլոր բառերը որոնք մեծ կամ փոքր չըջանի իմաստը ունին կազմուած են ա' հնչումէն, չըջան մ'ն է տաբին, իսկ սննոնին իմաստը բացատրելու համար կազմուած է յաւիտեան բառը, փոքր չըջան մը տեղի բառը, նաեւ Նեա կամ նետի բառը: Առնենք նա զերանունը կազմող ն հնչումը և կամ ներկայ բառին ն հնչումը և զայն միացնենք տեւել բառը կազմող ա' հնչումին՝ կ'ունենանք նետել բառը, որ չըջան մը այսինքն լայն կամ ներկայն տեսողութեան մէջ կը գնենք. չըջան մ'ն է գիտելը, ինչպէս երբ բան մը կը գիտենք տեսողութիւն մը կամ չըջան մը կայ անոր և մեր միջեւ, առնենք դէմ կամ դիմացը բառին դ հնչումը և անոր միացնենք տեսանել բառին ա' հնչումը, կ'ունենանք դէտ կամ գիտել բառը, և դիմացինը տեսնել իմաստը կ'ըմբռնենք:

Ըսենք թէ արեգական չըջանին անկումէն յառաջ կուգայ ատ մասնիկը, և մարդուն չըջանի հասուն միջոցին տէր բառը, ուրեմն կրնանք հետեւցունել թէ ատը կամ ատրունի բառերէն յառաջ կուգան ատրուչան և մատուռ բառերը, ատը կամ ատրունի դիցարանական բառ մը ըլլալու էր մեր նախնեաց համար ինչպէս ուրիշ ազգեր կ'ընդունէին աստուածացնեալ դիւցադներ, և ատը կամ ատրունի հայերէնով կ'ասուէր արանուի տիարութեան անկումի չըջանը կամ ձերտ թիւնը, բայց հասարակ մարդիկ թէեւ ձերտնալով կըմեռնէին, բայց քաջեր ատը կամ ատրունի կ'ըլլային, և կ'աստուածանային, որոնց համար ատրուչան և մատուռ կը կանգնէին, ինչպէս

այժմ ալ մատուռները մեզի համար սուրբերու գերեզմաններ են, թէեւ ունինք տաճար և մեհեան բառերը: Բայց անոնք տարբեր չըջաններու կը վերաբերին: Ինչպէս տաճար կը վերաբերի միաստուածութեան չըջանին, որ ամենաշին կրօնքն է մեր նախնեաց: Տաճար կը կազմուի տի և ճար մասնիկներէն, տի չըջան մ'ն է իսկ ճար ճառ բառին հոմանիշ է ինչպէս հանճար բառին մէջ ալ կ'երեւայ: Ուրեմն տաճար կը նշանակէ ճառի կամ քարոզութեան տեղ կամ չըջան, հետեւաբար տաճարները ոչ դիւցադներու նուիրուած էին և ոչ ալ անոնց մէջ աւելորդապաշտական բան մը կար ինչպէս հուրը:

Աստուած բառին կազմութեան մէջ դեր ունի նաեւ ւ տառը որ վ հնչումը կուտայ, վ հնչումը հայերէնի մէջ բառերը գործիական հոլով կը չինէ, թէեւ աւելի ճիշդը կ'ըլլար լրական հոլով ըսել: Ուրեմն տիւ բառը տի մասնիկին գործիական հոլով ձեւն է այսպէս վել հնչումը այն բառերը կը կազմեն որոնք լրումը կամ վերջին կէտը կը ցուցնեն. ինչպէս վեր՝ բարձրութեան լրումն է, վար ցածութեան լրումն է, վերջ ժամանակին լրումն է, վէմ ամբողջութեան կամ հարստութեան լրումն է, վեհ ունինք վ հնչումը և զայն միացնենք հայ անունին հետ կ'ունենանք վեհ բառը որ կը նշանակէ հայութեան լրումը կամ ամենաբարձր հայը. նոյնպէս ալ վատ կը նշանակէ ստորնութեան լրումը, անկումի լրումը, նոյնպէս վ հնչումը բարձրութեան իմաստը կուտայ նաեւ աւելի՝ յաւիտեան, հաւատք են բառերուն մէջ. ահա հիմա տեսանք այս և տիւ բառերուն իմաստը որոնցմով կը կազմուի աստուած բառը և գանք ծ հնչումին որ վերջին հնչումն է:

Ծ հնչումին դերն է իրին երկու վերջնական եզրերը որոշել, ինչպէս ծագ, և ծայր, առնենք ծ հնչումը և զայն միացնենք գոյութեան բառը կազմող գ հնչումին, կ'ունենանք գոյութեան եզրը կամ սկիզբը, դարձեալ ծ հնչումին միացնենք իր բառին ր հնչումը կը նշանակէ իր-ին կամ եղածին եզրը այսինքն վերջին եզրը, նոյնպէս ձեր կ'ըսենք երբ այլը կամ մարդը իր կեանքին վերջին եզրին հասած է, ունինք ծ հնչումը և զայն միացնենք նա կամ ներկայ բառին ն հնչումը կը

նշանակէ ներկայութեան եղբը . և ծնունդը կամ ծնանիւն է ներկայութեան սկիզբը կամ առաջին եղբը :

Ծ հնչումին դերը յայտնի կ'երևայ նաեւ մեծ բառին մէջ . մի կը նշանակէ բաժանումի ամենավերջին ամբողջութիւնը , ինչպէս մի է արեգակը , և դարձեալ մի է աւազի մը ամենանուրբ հատիկը . ուրեմն ամէն ամբողջութիւն իր տեսակին մէջ մի է , ինչպէս մի է ամէն աւազ , բայց անոնց տարբերութիւնը ցուցնելու համար կ'ըսենք մեծ աւազ կամ կ'ըսենք ցուցնելու համար կ'ըսենք մեծ աւազ կամ կ'ըսենք մեծ է , այս աւազը միւսէն մեծ է . նոյնպէս արեգակը թէեւ մեծ է , բայց իր տեսակին մէջ մի է , որովհետեւ թէ ծաւալով և թէ տարածութիւնով անկէ մեծ արեգակներ կան , ուրեմն միայն միւսէն տարբերութիւնը ցուցնելու համար կ'ըսենք թէ մին միւսէն մեծ է :

Ըսինք թէ մի բառը իրին ամենավերջին բաժանումն է , ինչպէս մուր կ'ըսենք այն ամենանուրբ հատիկներուն որոնք այրումէն յառաջ կուգան , որոնք ըստ ինքեան անտեսանելի են , բայց երբ անհամար և անթիւ մուրեր երբ մէկտեղ գան կ'ըլլայ սեւ կէտ մը , ուրեմն մուր բառը կը կազմուի մի և իր մասնիկներէն և կը նշանակէ իրին բաժանումը , այսինքն հիւլէ : Առնենք մի բառը և անոր միացնենք գոյութիւն բառը կազմող գ հնչումը կ'ունենանք մէգ բառը , ինչպէս ջուրը գոյութիւն մըն է . բայց երբ մի-երու կը բաժնուի կ'ըլլայ մէգ , ուրեմն մէգ ջուրին ամենանուրբ հատիկներու վերածուիւն է : Ըսինք թէ Ասիա բառը տիեզերք իմաստով կազմուած բառ մըն է . ուրեմն առնենք մի բառը և անոր միացնենք Ասիա բառը կազմող ս հնչումը . կ'ունենանք մասն բառը որ բաժանում մըն է : Ինչպէս Եւրոպա մասն է երկրին և հետեւաբար . ահա տեսնենք թէ մի բառէն և կամ հնչումէն կազմուած բառերը բաժանում կը ցուցնեն , անոնք որչափ ալ փոքր ըլլան կամ մեծ , բայց ամենավերջին կէտը ցուցնելու համար մի հնչումին վրայ կ'աւելցնենք ծա հնչումը որ կ'ըլլայ մեծ . ու այս բառով կը բացատրենք տեսակին ծաւալի և տարածութեան տարբերութիւնը :

Այժմ առնենք այս բառը որ ոգի կը նշանակէ և որմէ

կ'ընդունինք մեր ասելու , լսելու և տեսնելու կարողութիւնները և կ'ըլլանք ես , և այս բառին միացնենք տիւ որ տարածութեան , տեսողութեան վերջին կէտն է , ու անոնց վրայ աւելցնենք ծ հնչումը կ'ունենանք Աստուած բառը և կ'ունենանք իմաստ մը որ կը նշանակէ ամենամեծ եսը , ես մը որ կը բովանդակէ տիեզերքը :

Ուրեմն այսպէս կ'ըմբռնէին մեր նախնիք Աստուածը ինչպէս կ'ըմբռնեն այժմ ամենէն հմուտ և զիտուն աստուածաբանները , այսինքն Աստուած լոյս է , տիեզերքը լիացնողն է սէր է , սկիզբն է , ստեղծող է , և անկէ կ'ընդունինք մեր հոգեկան կարողութիւնները , մեր ասելը լսելը տեսնելը :

Սեւ և աստղ բառերն ալ կազմուած են ս հնչումէն կամ այս բառէն սեւ կազմուած է տիւ բառին ձեւով , սյս բառէն կը կազմուին Ասիա և լոյս բառերը որոնք տիեզերքին պարունակութիւնն են , իսկ սեւ կամ սեւաւ ծագում կ'առնէ իրր թէ այլեւս լոյսը կը դադրի , կամ լոյսին վերջին կէտն է և հետեւապէս սեւ գոյն առած է , և անկէ վեր վէժ է այսինքն հաստատութիւն , և այս վէժին վրայ հաստատուած են աքաղերը , որ այսատող բառին կրճատումը կը լուի , իրր թէ հոն կը լրանայ այսին և լոյսին վերջաւորումը որոնք հաստատուած են վէժին վրայ , որմէ ծագում կ'առնէ առաստաղ բառը :

Նկատելի է որ թարգմանիչները այսը չփոթած են զեւ բառին հետ և այսահար ու զիւահար բառերը կը կը գործածեն միեւնոյն իմաստով . բայց այսերը իրր բարի ոգիներ իսկ զեւերը իրր չար ոգիներ էին մեր նախնեաց համար , որովհետեւ արեւելքի մէջ բարի և չար աստուածներու աւանդութիւնը կար ինչպէս կը տեսնուի Եղիշէի գրուածոց մէջ , որոնց մին բարիները կամ այսերը ստեղծեց իսկ միւսը չարերը կամ զեւերը ստեղծեց . նաեւ սուրբ գրոց մէջ ալ թէեւ ստեղծագործութեան մէջ բացորոշապէս չափնարկէր զեւերու և հրեշտակներու , բայց Աստուծոյ և մարդոց որդիքը ակնարկութիւն մը բու , որոնց միաւորումէն հսկաներ ծնան . ասոնք անշուշտ զեւերը և հրեշտակները չէին որովհետեւ սուրբ գիրքը կ'ըսէ

թէ անոնք սեռ չունին. ուրեմն հիմա բացատրենք թէ ինչպէս ծագում առած են այս և դեւ բառերը, և թէ ինչպէս ծագում առած են Աստուծոյ և մարդոց որդիք աւանդութիւնը:

Այս և, դեւ բառերը ծագում առած են եւ և դու գերանուններէն. եւ գերանունը բացատրեցինք արդէն. իսկ դու գերանունէն դէ հնչումէն կազմուած բառերը միշտ դիմացի մը կամ երկրորդի վերաբերութիւն ունեցող բառախումբը կը կազմէ, ինչպէս դէմք գիմաց, հանդիպիլ զիպիլ, զիտիլ ևն բառերը, այս հանգամանքով իրրեւ դիմացինը կամ երկրորդը ստորին համարելով ստորնացուցիչ բառերը կազմուած են. նոյնպէս դէ հնչումէն, ինչպէ՝ դոյզն, դու, դեր, դի, դեւ, դժնդակ, դժոխք, և այլն բառերը ստորնացուցիչ հանգամանք ունին, հետեւաբար մեր նախնիք ինքզինքնին ասիական կամ աստուծոյ որդիք կը համարէին, իսկ չըջակայ կամ հեռաւոր ցեղերուն Դուրանեանք կամ Քուչեանք անունը տուած են. և ասկէ ծագում առած ըլլալ կը թուի սուրբ գրոյ այդ աւանդութիւնը:

Առնենք դու և դեւ բառերը կազմող դէ հնչումը և անոր միացընենք ոգն կամ աղգ բառը կազմող դէ հնչումը՝ կ'ունենանք դոյզն բառը որ կը նշանակէ Դուի ցեղ կամ ստորին տեսակ, նոյնպէս դժոխք բառը կրնանք ստուգարանել դուերու կամ դեւերու ժողովք. թէեւ դրախտ բառն ալ դէ հնչումը ունի, բայց հաւանաբար դրահատ կրնայ եղած ըլլալ, իբր դուերս հանուած իմաստով, ինչպէս դուերս բառն ալ երկրորդի մը կամ դիմացի մը կը վերաբերի. միաստուածութիւնը արեւելքէն ծագում առած ըլլալուն ապացոյց է նաեւ Յորայ գիրքը. Յորին աստուածը Մովսէսի Ենովայէն տարբեր է. Մովսէսի Ենովան խորող եղած է և իրեն ժողովուրդ մը միայն ընտրած է, և այս պատճառաւ աւար, կողոպուտ և սպանութիւն և նոյն իսկ բարոյական ոճիրներ կ'արդարանան անոր թիւն և նոյն իսկ բարոյական ոճիրներ կ'արդարանան անոր աչքին, իսկ Յորայ գրքին մէջ բոլոր մարդիկ հաւասար կը նկատուին և ամէն յանցանք կը դատապարտուի. ուրեմն կը հետեւի թէ մեր նախնեաց միաստուածութիւնը աւելի մաքուր

էր քան մովսիսականը և ասիկա կ'ապացուցանէ տաճար բառն ալ. բայց մեր նախնիք Ենովան ալ ճանչցած են Մովսէսի յայտնութենէն շատ դարեր յառաջ. և իր անունը տուած է անոնց, որուն համար մեհեաններ չինած են յորում նախնական էր հուրը, ինչպէս մովսիսական կրօնքին մէջ. որով կը հետեւի թէ ես հ կամ ենովա. Հայկ հայ, մեհեան և հուր բառերը աւանդութիւն ունին:

Արդ, անցնինք հայ բառին ստուգարանութեան:

Բ.

ՀԱՅ ԵՒ ՀԱՅԿ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ և Հայկ բառերը ծագում կ'առնեն Զ հնչումէն, հետեւաբար Զ հնչումէն կազմուած, բոլոր բառերը վերլուծելով պիտի հասկնանք այս բառերուն իմաստը:

Բայց անկէ առաջ հարկ կը դրանք Խորենացոյն աւանդութեան մասին քանի մը խօսք բռնի՝ Խորենացին կ'աւանդէ թէ Հայկ անուն մէկը Բէլ անուն բռնաւորէ մը ապստամբելով դէպի Արեւելք չուեց, և յետոյ անոր հետ պատերազմելով սպաննեց զայն ու իր իշխանութիւնը հոն հաստատեց, և այս պատճառաւ այդ երկրին բնակիչները հայ բառեցան իր անունէն առնելով, կրնանք ընդունիլ թէ ասիկայ ազգային աւանդութիւն մը եղած ըլլայ, և այսպիսի պատերազմ մը գոյուածութիւն ունեցած ըլլայ, երկու երկիրներու կամ քեղերու միջեւ:

Իսկ զարով աչ մասին որ Հայկին ազգաբանութիւնը կ'ընէ և զայն Թորգոմայ որդի կ'անուանէ, իբր թէ սուրբ գրոց մէջ յիշուած Յարեթի սիրունդէն եղած ըլլայ, և հետեւաբար Ներսիսի ժամանակակից, ասիկա կ'երևայ թէ վերը յիշուած ազգային աւանդութիւնը սուրբ գրոց համաձայնեցնելու համար էր, որովհետեւ մեր նախնիք բուռն փափաք մը ունեցան քրիստոնէութիւնը ընդունելէ յետոյ չնջել ամէն ինչ որ նախկին կրօնքին կը պատկանէր:

Նաեւ Խորենացին կ'աւանդէ թէ Մարիրաս Կատինա անոնոյ մէկը Նինուէի գրատան մէջէն գտաւ մեր աղբիւն պատմութիւնը, ասկէ կ'երեւի թէ Նինուէի գրատան մէջ պահուած մատենանք Մովսէսի հնգամատենանին պէս աղբերու ծագման և անոնց բաժանման վրայ կը խօսէր, և շատ հաւանական է նաեւ որ Մովսէս անկէ քաղած բոլոր իր աւանդութիւնները, բայց մինք հոս Բէլ և Հայկ անունները ստուգաբանենք հայերէնով, Բէլ ծագում կ'առնէ բուն բառը կաղմոզ ք հընչումէն և լինիլ բառը կաղմոզ լ հնչումէն և կը նշանակէ բուն եղած, իսկ Հայկ կը նշանակէ էութիւն յաւիտեանիւն գոյութիւն, զոր պիտի բացատրենք:

Հ հնչումէն կը կաղմուին. հող, հաց, հանել, հին, հիմ, հուր, մեհեան, համ, համայնք, հեղ, վիհ, նահատակ, նահապետ, նահանգ, հանճար են, բառերը:

Հող կը կաղմուի հ հնչումէն և ող մասնիկէն, և կը նշանակէ հանող. կեանք տուող գոյացնող, հանել կը նշանակէ կեանք տալ գոյացնել, որմէ կը կաղմուի հաց բառը, ինչպէս թանալէն թաց, և բանալ բառէն բաց բառերը ծագում կ'առնեն, բանալ կը նշանակէ բունը մէջտեղ հանել, և բաց կը նշանակէ բուն ին ցուցումը, կամ երեւումը, նոյնպէս ալ հաց կը նշանակէ գոյութեան ցուցում, կամ երեւումը: Հին կը կաղմուի հ հնչումէն և նա դերանունին կամ ներկայ բառին ն հնչումէն և կը նշանակէ նա որ գոյութիւն ունէր, և ահա հնչումէնը ներկայ է: Հիմ կը կաղմուի հ հնչումէն և մի գոյութիւնը ներկայ է: Հիմ կը կաղմուի հ հնչումէն և մի բառը կաղմոզ մ հնչումէն և կը նշանակէ գոյութեան սկզբնաւորութիւնը, ինչպէս մի թիւերու հիմն է, և առաջին քարը զոր կը դնեն շէնք մը շինելու համար անոր գոյութեան հիմն է:

Համ կը կաղմուի Հայ բառէն և մ մասնիկէ, և կը նշանակէ հայերու ամբողջութիւն, կամ ցեղ, և ասիկա կը կաղմուի արմ բառին պէս, որ կը նշանակէ ցեղ, և յայտնի է որ մենք թէ ար կըսուինք և թէ Հայ:

Համ և հիմ բառերուն տարբեր իմաստը կը կայանայ ի և ա ձայնաւորներուն մէջ, որովհետեւ ա ձայնաւորը ինչպէս աս մասնիկին մէջ բացատրեցինք անյումի և վերջաւորումի ի-

մաստը կու տայ, այնպէս՝ ամ և ար բառերուն մէջ վերջաւորումի իմաստը կու տայ. ինչպէս մի բաժանում կը ցուցնէ, իսկ ամ, բաժանումէ վերջաւորութիւն կամ արգելում և կը կաղմէ ամբողջ բառը. ինչպէս՝ աղբի մը ամեն անհատները մի են իսկ բաժանումէ արգիլենք կ'ըլլան ամ, համ, համայնք և ամբողջութիւն: Նոյնպէս, իր կըսուին այն ամէն տեսանելի և շօշափելի նիւթերը առանձինն, որոնց միանալէն մարմին մը կը կաղմուի. ինչպէս՝ իր են այն աւազի նուրբա տիկները առանձինն, իսկ միացած և ամբողջութիւն մը կաղմուածը կըսուի քար, և կամ մարմին: Ուրեմն ար կը նշանակը եղած և որմէ կը ծագի երկ բառը: Հուր բառին մէջ աւելի որոշ կ'երեւայ հայ բառին իմաստը. որովհետեւ երկուքն ալ հ հնչումով կը սկսին, և հուրը նուիրական էր ու կը պաշտուէր մեր նախնիքներէն, և յետոյ հուրին պաշտաման վայրին մեհեան կըսուէր որ դարձեալ հ հնչումէն կը կաղմուի, դարձեալ հուրը մովսիսական կրօնքին մէջ ալ նուիրական էր. հուր կը կաղմուի հայ և իր բառերէն և կը նշանակէ կեանք տուող իր կամ յաւիտեանական գոյութիւն ունեցող իր. և այս բառին իմաստը աւելի լաւ բացատրելու համար պէտք կըզգաս միեւնոյն ձեւով իր բառէն կաղմուած ուրիշ երեք բառերու հետ բաղդատել զայն. որոնք են՝ մուր, ջուր և բոյր:

Մուր կը կաղմուի մի և իր բառերէն, մի՛ ինչպէս բայնք բաժանում ցուցնող բառախումբը կը կաղմէ, և դարձեալ իր բաժանումի հանգամանքով գոյութեան սկզբնաւորութիւն կու տայ, այսպէս՝ մուր կը նշանակէ հիւլէ, այսինքն թէ լուծուած մարմնի ամենամուրը հատիկները, և թէ կաղմուած մարմնի մը նախնական հատիկները, և հուրն է որ մարմինները թէ կը լուծէ և մուրի կը վերածէ և թէ զայն խտացնելով մարմնի կը վերածէ, և այս լուծումը և կաղմութիւնը բացատրելու համար դարձեալ հ հնչումէն կաղմուած են երկու բառեր համ և մահ. համ կաղմութիւնն է և մահ լուծումը:

Ջուր կը կաղմուի ջինջ բառը կաղմոզ ջ հնչումէն և իր մասնիկէն: Ջուրը տիեզերքի գլխաւոր նիւթերէն կամ իրերէն մին է և անուած է ջինջ վիճակի մէջ, և այդ ջինջին խտացումը եղած է երկրի վրայ ջուր:

Բոյր կը կազմուի բուն կամ բնութիւն բառը կազմող Բ հնչումէն և իր մասնիկէն, և որ հիւթ բառով ալ կը բացատրուի:

Մուրը և ջուրը կը կազմեն մեռեալ կամ անգործարան մարմինները, իսկ հուրը և բոյրը կը կազմեն բուսականութիւնը և գործարանաւոր մարմինները. այսու ամենայնիւ, մեռեալ կամ անգործարան մարմիններու մէկ մասին մէջ կը գտնուին նաեւ առատ հուր և բոյր ինչպէս զիւրաւաւ հանքերը որոնք թէ հուր ունին և թէ բոյր, և դարձեալ բուսականութեան, և գործարանաւոր մարմիններու մէջ կը գտնուին առատ ջուր և մուր:

Հուրը և բոյրը հիւթ բառով ալ կը բացատրուին, իսկ մուրը և ջուրը նիւթ բառով կը բացատրուին:

Հիւթ կը կազմուի հայ բառը կազմող հ հնչումէն և թ մասնիկէն, թ հնչումը հայերէնի մէջ ամբողջութիւն իմաստը ունեցող բառերը կը կազմէ. ինչպէս՝ թիւն մասնիկը. զոր օրինակ, մարդկութիւն ըսելով կ'իմանանք մարդոց ամբողջութիւնը. նոյնպէս բուսականութիւն ըսելով կ'իմանանք բոյսերու ամբողջութիւնը. և ասիկէ ծագում առած են թի, թիւ և թեւ բառերը. թի նախնական ժամանակներու մէջ իրր չափ թեւ բառերը. թի նախնական ժամանակներու մէջ իրր չափ մը, և որոշ ամբողջութիւն մըն է, զոր օրինակ թի մը ցորեն, թի մը ալիւր, կամ թի մը գարի, չափ մըն էր այն նախնական ժամանակներուն մէջ. երբ ոչ կշիռք կար և ոչ ալ ուրիշ չափեր: Նոյնպէս, թիզ նախնական չափ մըն էր բնութեանն պատրաստուած, և անշուշտ թիզով կը չափէին, և թիզն ալ որոշ ամբողջութիւն մըն է: Նոյնպէս թեւ ամբողջութիւն մըն էր իր հինգ մասներով. թիւ ամբողջութիւն մըն է, ինչպէս տասը, հարիւր հազար թիւերը սրոշ ամբողջութիւններ են:

Այսպէս հիւթ կը նշանակէ գոյութեանց կամ կեանք տուող իրերու ամբողջութիւն. իսկ հիւթ կը կազմուի նա դերանունէն և թ հնչումէն և կը նշանակէ նա-երու կամ ներկաներու ամբողջութիւն, և նաեւ կը ներկաներն են ամէն տեսանելի իրերը և առարկաները. մինչդեռ հիւթերը մտովի

միայն կրմբունենք, ինչպէս՝ աղի, թթու, լեղի, կծու, անուշ և այլն բառերը:

Այսպէս, հիւթ կըսուին անոնք որ կեանք կուտան, և նիւթ կ'ըսուին անոնք՝ որոնցմէ կը կազմուի տեսանելի և չօշափելի մարմինները:

Եւ այս հիւթ բառէն դարձեալ հ հնչումով կը կազմուին երկու բառեր համ և հոտ: Ինչպէս թէ՛ հիւթը ջուրին ազդեցութեան տակ հոտ յառաջ կը բերէ: Ահա կը տեսնուի թէ ինչպէս հ հնչումէն կազմուած բառերը գոյութիւն՝ էութիւն՝ և կեանքի անմիջական պէտքը ունեցող բառեր կը կազմեն. ինչպէս՝ հանել, հող, և հայ. բոսած էինք թէ հայ բառը հանել բառէն այնպէս կազմուած է, ինչպէս բանալ բառէն բաց և թանալ բառէն թաց բառերը. զոր օրինակ՝ բանալ, կը նըշանակէ բունը մէջտեղ հանել և կը կազմուի բուն կամ բնութիւն բառերը կազմող Բ հնչումէն, ուրեմն երբ բուն իրը առարկա լի մը տակ ծածկուած է և զայն կը վերցնենք, կրկայ բաց: Դարձեալ, թանալ որ կազմուած է թ հնչումէն և հեռաւարաբ թի արմատէն, սապէս կը բացատրուի ինչպէս թի մը մոծանելի նիւթ, երբ չաղենք կրկայ թաց և ամբողջութիւն մը կը կազմէ:

Նոյնպէս հանը կամ հանուածը որ հողը սցսինքն գոյացնողը կամ կեանք տուողը կը հանէ, զոր օրինակ ցորենը որ ալիւր կը յինուի և երբ չափ մը կամ թի մը ալիւր չաղենք կ'ըլլայ հաց:

Մինչեւ ցայժմ լեզուաբաններու կարծիքը այն է թէ հայերէն հաց բառը առնուած է պարսկերէն աչ բառէն, և արդարեւ պարսկերէն չատ բառեր կան որ հայերէնի մէջ ց հնչումով կը կազմուին և միեւնոյն իմաստը ունին, ինչպէս խուրչիտ հայերէնի մէջ հրացայտ. ճէմչիտ հայերէնի մէջ գիտուց թիւն ցայտող, աչիքար հայերէնի մէջ բացարձակ, չէն հայերէնի մէջ ցանք այսինքն մշակուած, բայց և այնպէս հուր բառը այնպիսի կապ մը ունի հայ լեզուին հետ որ կարելի չէ տարակուսիլ թէ զուտ հայերէն ծագում ունեցած չըլլայ, և դարձեալ ճէմ որ թէեւ հայերէնի մէջ գործածական չէ իրր

գիտութիւն իմաստով բայց հայերէն լեզուի կանոնին համեմատ
ստուգաբանութեամբ կը նշանակէ գիտութիւն։ Որովհետեւ ճ
հնչումէն կազմուած բառերը գիտութիւն և լոյս արտայայտող
բառախումբը կը կազմէ, ինչպէս ճիշդ, ճշմարիտ, ճրագ, ճա-
ճանչ, ճառագայթ, ճանապարհ, ճանաչել, ճառ, ճար, են և
բառերը։

Ճանապարհը կը կաղմուի ճանաչել ըստին ճան մասնիկէն և պար բառէն, ճան կը նշանակէ գիտութիւն, իսկ պար կը նշանակէ ոտք, կամ քայիլ. այսպէս ճանապարհ ըստը կը նշանակէ ոտքին տեղը կամ քայիլու տեղը գիտցնող, և այս ճան, ճէմ, ճառ բառերը կը կաղմուին, բան, բեմ, բառ, մասնիկներուն պէս, ինչպէս բան կը նշանակէ խօսք, բեմ՝ կը նշանակէ խօսքի ընդունարան, կամ խօսելու տեղ, իսկ բառ կը նշանակէ խօսելու ձեւաւորում կամ կաղմաւորում: Այսպէս ալ ճան կը նշանակէ գիտութիւն, ճեմ կը նշանակէ գիտութիւնն ընդունարան կամ գիտութիւնն տեղ, իսկ ճառ կը նշանակէ, գիտութեան ձեւաւորում կամ կաղմաւորում. աճապարիկ կը նշանակէ առանց գիտութիւնն քայիլ, որով աճապարհը ինչպէս բոսո՞մ ենք զուրկ իմաստը կուտայ ըստերուն, ինչպէս ատ, ան և ապ մասնիկներուն մէջ կ'երեւալ, ատ կը նշանակէ առանց տեղգութեան. ան կը նշանակէ առանց նախ, զոր օրինակ անկար կը նշանակէ առանց կարողութեան, անցանիկ կը նշանակէ առանց ցուցուելու մնալ. դարձեալ ապ կը նշանակէ առանց ապագայի, ինչպէս ապարդիւն՝ առանց արդիւնքի, նոյնպէս պարապ, առանց արդիւնքի: Հետեւաբար աճապարիկ ըստին առաջին աճ մասնիկը կը նշանակէ առանց գիտութեան, ուրեմն ասկէ կը հետեւի թէ ճէմ բառը հայերէն ծագում ունի, իր հետ նաեւ աճէմ բառը որ կը նշանակէ ազէտ ժողովուրդ:

Հոս հարկ կը տեսնենք քիչ մը պարս կամ պարսիկ բա-
ռին վրայ գրեւէ :

Պարսիկները իրենց ֆարսի կ'ըսեն իսկ թարգմանիչները
փոխանակ փարսի գրելու, (որովհետև ֆ չունենք, և ֆ գրին
տեղը ընդհանրապես չի կը գործածեն), պարսիկ գրած են,

այսինքն ժողանակ ժ հնչումը գործածելու պ հնչումը գործածած են , բայց պարսկերէնի մէջ կան բառեր որ մեր բ հնչումին կը պատասխանէ , ինչպէս պարսկերէն ֆէն բառը և հայերէն բան բառը երկուքն ալ միեւնոյն իմաստը ունին . երբ այս կանոնին համեմատ երբ ֆարսին բարսի ըլլայ հայերէնով այն ատենը կ'ստուգարանուի , բուն արերը , բայց ապիկա ժխտող բառ մը ունինք , այն է պարսաւել բառը :

Պարսաւել կը նշանակէ նախատել՝ վար զարնել, և ասիկա հնուց ի վեր և հիմակ ալ շատ ազգեր այս բացատրութիւնը կը գործածեն, իբր թէ երբ մէկը նախատել ուզեն իրենց թշնամի կամ չտիրած ազգին անունով կ'որակեն զայն: Եւ ասոր ապացոյց շատ մը բաւեր ունինք հայերէնի մէջ, որոնք կը գործածեն գիմաջինը գովիլու կամ մեծարկու համար, ինչպէս երբ մէկը գովիլ կամ մեծարկ ուզենք կ'ըսենք հեղ մարդ է հիանալի է, բայց երբ կ'ատենք զայն կ'ըսենք պարսաւելի է, երբ կ'սիրենք կ'ըսենք արի է, բարի է, արդար է, բայց երբ կ'ատենք կ'ըսենք չար է՝ այժմ քննենք թէ ինչպէս կը կազմուի հեղ բառը. անոնք հայ բառը կազմող հ հնչումը և անոր միացնենք ազն կամ աղգ բառը կազմող գ հնչումը կ'ուռնենանք հեղ բառը որ կը նշանակէ հայու զաւակ կամ հայու ցեղ, կ'ըսենք հիանալի է երբ գեղեցիկ է, իբր թէ ըսել ուրիշինք հայու մայիլ է միայն:

Արի, բարի, արդար բառերն այ կազմած են իրենց արժանունն, առնենք բուն բառը կազմող բնչումը և անոր միացնենք ար բառը կ'ունենանք բարի բառը որ բուն արը ճիշդ արը իմաստով բառ մը։ Ար-դ-ար կը կազմուի ար մասնիկէն և ահա այս բառին մէջ կը տեսնուի այն ամբողջ պարբերութիւնը զոր այս բառին ծագումէն անհուն դարեր յետոյ Յիսուս արտասանեց, այսինքն ինչ որ կ'ուզես մարդիկ քեզի ընեն, դուն անոնց ըրէ՝ ար եղիր դէպի ար, ահա այս է արդար բառին իմաստը սքանչելիօրէն վաղեցուցած, և հակառակը կազմած են չար բառը այսինքն ոչ ար։

Անա այս արիւ, բարի, արդար բաւերէն կ'երեւի թէ բուն արեւը հայերն էին և պարսիկ անունը հայերէնով կ'ստուգաբանուի քալող, գաղթող ժողովուրդին: Եւ ինչպէս թէ մեր նախնիք իրենց ար և հայ անունները գեղեցիկ են ընտրած հոմանիշ կը համարէին, ասոր ապացոյց է նաեւ տոնմ քաւոր, տոնմ կը նշանակէ աղնուական ցեղ կամ ընտանիք կը կաղմուի տ

և հայ բառը կազմող հ հնչումէն որով կ'ստուգարանուի հա-
յութեան տեւողութիւնն, և այս բառին հոմանիշ դարձեալ
իրենց ար անունէն կազմած են զարմ բառը որ կը նշանակէ
նոյնպէս ազնիւ ցեղ: Մեր լեզուին հ հնչումէն կազմուած կը
գտնենք նաեւ նահատակ, նահապետ, նահանգ, նախարար, և
հին նահայիր բառերը:

Նոյն կը կազմուի նա, կամ ներկայ բառին ն հնչումէն և
կը նշանակէ ներկայ հայ, այսինքն առժամանակեայ աշխարհի
վրայ ապրող հայ, ասիկա այն պատճառաւ ծագում առած է,
որովհետեւ մեր նախնիք հանդերձեալ կեանքին կը հաւատային,
և այս պատճառաւ իրենք իրենց հայ անունը տուած են իրրեւ
յաւիտեան ապրող, յաւիտեան կեանք ունեցող, և ասոր
ապացոյց կրնայ համարուիլ կեանք բառը, զոր պիտի ստու-
գարանենք այժմ և որով պիտի հասկնանք նահատակ բառին
իմաստը: Կեանք բառը կազմող կ հնչումն կը կազմէ այն բա-
ռերը որոնք մասնակի լրացուցիչ հանգամանք ունին: Ինչպէս
կէս, պակաս, կին, կեանք, կից, կատար, կանգնել, անկա-
նիլ, կէտ, կորիլ, կողմ, անկիւն, կոյս որ դարձեալ կողմ կը
նշանակէ, կէս, պակաս, կողմ, անկիւն՝ լրացուցիչներ են
ամբողջի մը: Նոյնպէս կից կամ կցել կ'ըսենք երբ որ և իցէ
առարկայ մը ամբողջացնելու համար բան մը կը կցենք անոր:
Անկանիլ կը նշանակէ առանց նեցուկի մնալ, կէտ կ'ըսենք օրի-
նակի համար գծին երկու ծայրերուն, որոնք կէտով մը կ'սկսին
և կէտով մը կը վերջանան, իսկ կատար, աստ մասնակին հոն-
գամանքով ամբողջացած կը նշանակէ իրր լրացուցիչի պէտք
չունեցող, ինչպէս կատարեալ կ'ըսենք երբ տունի մը չորս
կողմերը շինուած են և լրացուցիչի պէտք չունի, նոյնպէս կին
լրացուցիչն է զոյգի մը որ այր և կին կ'ըսուին, այսպէս
կեանք բառը լրացուցիչ մասն է յաւիտեանականութեան. այս
պատճառաւ նահատակ կը նշանակէ նահութենէ զրկուած միայն
բայց յաւիտեանականութեան մէջ պիտի ապրի իրր հայ:

Նահայիր բառն ալ որ երբեմն տրուած է հայերու երկրին
կը նշանակէ նահերու երկիր, իսկ նահանգ կ'ըսուէին այն չոր-
ջանակներ որոնք նախարարի մը կը վերաբերէին, իսկ երկրին
տիրողին նահապետ կ'ըսէին: Եւ այս նահապետ բառը որ
գրեթէ ընտանիքի մը պետի իմաստով կը գործածենք սխալ է
ան աւելի լայն նշանակութիւն մը ունի քան ան ատենուան
արքայ բառը, որովհետեւ նահապետներ ամբողջ նահերուն

պիտան էին և իրենց ստորադաս ունէին նախարարներ, իշխան-
ներ և հաներ, և հաները անոնք են զոր ցայժմ կը գործածեն
ասիական ցեղեր, այսինքն բան տիպոգր: և ասիկա մնացած
ըլլալու է այն ժամանակներէն երբ հայերը նուաճած էին չրջա-
կայ ցեղերը: Մեր լեզուով հանի կ'ըսուին մեծ մայրերը, հե-
տեւարար հան ըսուած են մեծ հայրերը, և այս հան բառը
գործածած են իրրեւ ընտանիքի պետ, բայց թերեւս իշխան
բառը անոր տեղը անցած է և հան բառը գործածութենէ դադ-
րած է հայերէնի մէջ, հան բառը հայերէնի մէջ գործածուած
ըլլալուն ապացոյցներ են՝ հանդէս, հանձար, հանդէպ, հան-
գիստ բառերը, հանձար բառը կազմող վերջի ձար մասնակը
կը նշանակէ գիտութիւն, ինչպէս բոլոր այն բառերը որոնք
ծ հնչումն կը կազմուին գիտութիւն և լոյս իմաստը կուտան
և հանձարեղ կ'ըսենք փորձուած և փորձառութիւն ունեցող
գիտունին, և ընդհանրապէս ծերերը և մեծ հայրերը փորձա-
ռու կը համարուին, հետեւարար հանձար կը նշանակէ հանի
իմաստութիւն հանական փորձառութիւն. դարձեալ հանդէս
ծագում կ'առնէ հան բառէն և ասիկա կրկին պատճառներով,
Հանդէս կը նշանակէ մեծ կերուխում խնճոյք, և կամ ուրա-
խութիւն կամ սուգի առթիւ արարողութիւն մը: Այսպէս աւելի
հաներուն կը վերաբերէ խնճոյքներ տալ, կամ որ և իցէ առի-
թով մը հանրութիւնը հաւաքելով ուրախանալ, պարել, երգել
և խօսիլ, և հանուր կամ հանրութիւն կ'ըսուէր հանին ազդե-
ցութեան տակ գտնուած հայերուն կամ ժողովուրդին:

Երկրորդ, երբ հաները կը մեռնէին թէ այս առթիւ և թէ
յաջորդին ընտրութեան առթիւ հանդէս կըլլար որ հաւաքա-
բար զայն կ'ընտրէին և կը շնորհաւորէին, հետեւարար խորն-
ճոյք և ուրախութիւն կըլլար, և քանի որ հանը ընտանիքին
ամենէն ծերը և հետեւարար ամենէն փորձառուն կըլլար, աս-
կէ կը ծագի հանձար բառը. իսկ իշխան բառը կ'երեւայ թէ
աւելի լայն իմաստով կազմուած է, և կ'երեւի թէ չա՛հ և խան
տիպոգրաներուն միացումն է, իրրեւ մատակարարող և տնտե-
սող գլխաւոր հանը: Որովհետեւ չ հնչումը հայերէնի մէջ տրն-
տեւել և արդիւնաւորիլ իմաստը ունեցող բառերը կը կազմէ,
ինչպէս՝ չէն կըսէին գիւղերուն և աղարակներուն այսինքն
մշակուած և արդիւնարարուած վայրերուն. և դարձեալ այս
այո հնչումէն կը շինուին շահագործել և մշակել բառերը, ինչ-
պէս նաեւ աշխատութիւն բառը: Ուրեմն իշխանները հաներէն

Այսպէս կրնանք բացատրել հեթեհութիւնը և անոնց գործերը հայերուն հետ: Հեթեհները կը վերաբերէին Քուչեան կամ Դուրանեան ցեղին, որոնք Արամական կայսրութեան անկումէն յետոյ արչաւած են Արմենիայի երկիրը. և որովհետեւ այն ժամանակ Արմենիան ասորական պետութեան տակ նուաճուած էր, անոնց գործերը և պատերազմները ասորեստանցոց և ասորոց հետ կը յիշուին, թէեւ կրնայ ըլլալ հայերուն հետ այլ գործեր ունեցած ըլլան:

Կամ կրնայ ըլլալ որ հեթեհները Արմենիայի սահմաններուն վրայ գաղթական ժողովուրդ մը և հայերուն հպատակ եղած ըլլան ժամանակ մը ու յետոյ զօրանալով ժամանակ մը իշխանութիւն վարած ըլլան Հայաստանի մէջ, ինչպէս Մարերը և Պարթեանները Պարսկաստանի մէջ:

Այժմ անցնինք Արմենիայի ծագումին և ստուգարանութեան:

Գ.

ԱՐՄԵՆԻԱՅԻ ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ԱՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տիեզերքը կը կազմեն իր-ը և ոգին, իր կ'ըսուի նիւթը որով կը կազմուին մարմինները, երկիրը, արեւը, աստղերը, իսկ ոգի կ'ըսուի այն ոյժը որ կը վարէ տիեզերքը, ան իր ոյժով իրերը մարմին կը կազմէ և մարմինները կը լուծէ, ան կ'այրէ արեգակը իր ոյժով, ան իր ոյժով հսկայ մարմինները մասնաւոր սահմաններու մէջ կը պահէ, և անոնց շարժումը գծած է. և իր ոյժով կ'արգիլէ զանոնք իրենց սահմաններէն դուրս ելլալուն. վերջապէս տիեզերքին կեանքն է, և երկուքին այսինքն իրին և ոգիին ազդեցութեամբ կեանքը կը շարունակուի, կը լուծուի և կը կազմուի, անա բնութեան այս տեսարանը նկատի առնուելով կազմուած են երկու բառեր հայերէնի մէջ, արու և էգ, արուն իրն է իսկ էգը ոգին, իրը ինքնին մուռայ պիտի ըլլար եթէ ոգին չըլլար, նոյնպէս արուն գոյութիւն պիտի չունենար եթէ էգը չըլլար, անա այսպէս ծագում կ'առնէ որ բառը որմէ ծագում կ'առնէ Արմենիա բառը:

Մեր նախնիք ար անունը տուած են իրենց իրերէ եղած,

Կամ իրեն ամենավերջին լրումը, որովհետեւ ինչպէս ըսած են ա ձայնաւորը վերջաւորում իմաստ կուտայ ինչպէս կը տեսնուի ատ մասնիկին մէջ, և յետոյ եղած են արմ այսինքն ցեղ, որովհետեւ մ հնչումը հայերէնի միաւորում իմաստ կուտայ, ինչպէս համ համայն և ամբողջ բառերուն մէջ կ'երեւայ, և արմ բառէն ծագում կ'առնէ Արմենիա բառը:

Խորենացին կ'աւանդէ թէ Արամ անունով նահապետ մը իր երկրին չըլակայ ցեղերը նուաճելով զանոնք հպատակեցուց, և հրաման ըրաւ որ հայերէն խօսին, և այն ատեն սկսաւ իր անունէն երկիրը Արմենիա կոչուիլ, բայց Հայկայ անմիջական յաջորդին Արմենակ անունէն կ'երեւայ թէ հայերը անկէջ առաջ ալ արմեն կ'ըսուէին:

Բայց Խորենացոյն այս աւանդութիւնը ստուգութենէ զուրկ չէ. և ասիկա կրնանք հաստատել իր անունին և ուրիշ քանի մը անուններու ստուգարանութեամբ:

Ըսինք թէ մեր նախնիք ծագմամբ իրենց ար անունը տուած են, և արերը բաղմանալով արմեր կազմած են, անա Արամ իր անունը կ'առնէ այդ զանազան արմերը նուաճելու պարագայէն իբր արերը նուաճող. և երբ այդ արմերը նուաճեց զանոնք որոշելու համար անոնց անուններ դրաւ պարսք, մարք, լիրք, կորդաւք, գուգարք են, բոլորն ալ ար մասնիկէն կազմուած, բայց անոնց միացուցած հնչումները անոնց բնական վայրերուն, սովորութեանց և կրօնքներուն համեմատ եղած կրնայ ըլլալ ինչպէս պարսք հայերէնով կ'ստուգարանուի գաղթական ժողովուրդ. և անա այն ատեն է որ այդ ցեղերը արմէն անունով ճանչցան հայերը իրերէ բուն արերը: Խորենացոյն աւանդութեանց ստուգութեան մասին հոս ուրիշ օրինակ մըն ալ տանք. Խորենացին կ'աւանդէ թէ, Տիգրան Պաղեստին արչաւելով հոնկէ հրեայ գերիներ բերաւ, և Հայաստանի մէջ բնակեցուց, բայց յետոյ անոնք կրօնքի համար հալածուեցան, որոնք Բագրատունի կ'ըսուէին իրենց գլխաւորին Բագարատ անունէն: Ասկայն Բագարատ անունը երբ ստուգարաններ հայերէնով պիտի տեսնենք թէ ոչ թէ լոկ անունէ մը բագրատունիներ ըսուեցան, ալ կատարուած գործերն էին որ Բագարատ և հետեւբար Բագրատունի անունները ծագում առին: Բագարատ կը կազմուի բազ, ար և ատ մասնիկներէն. բազ կը նշանակէ կուռք կամ դիւցազն, և կը կազ-

Հայ և Արմենիա բառերը թէև չենք յաւակնիր թէ անթերի գործ մըն է, բայց կը յուսանք թէ այս մեծ գործին իրեն գոյն հիմ մը կրնայ ծառայել մանաւանդ ամբողջ հնչումներուն դերը բացատրող ուսումնասիրութիւն մը մէջտեղ կլլէ:

Դ.

ՀԱՅ ԼԵՋՈՒՆ ԵՒ ԾՆՆԴՈՑ ԳԻՐԲՈՂ, ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅՆ
ԵՐԿԷՐ ԵՐԿԻՆ ԵՒ ԵՐԿԻՐԸ ԵՒ ՄԱՐԳՈՒՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Սկիզբէն տիեզերական Մեծ Եսը՝ Ամենամեծ Այսը՝ Աստուած երկինքը և երկիրը ստեղծեց: Ու երկիրը անձեւ ու ջինջ էր, և Աստուծոյ հոգին ջինջին երեսին վրայ կը շարժէր: Եւ Աստուած ըսաւ. «Իմ այսէս թո՛ղ լիանայ տիեզերքը», ու Աստուծոյ այսէն տիեզերքը լիացաւ և լոյս եղաւ, ու Աստուած լոյսին անունը այգ գրաւ, որովհետեւ իմ ոգիս պիտի երևայ տիեզերքին մէջ, և խաւարին անունը մութ գրաւ, որովհետեւ ըսաւ. տիեզերքին մէջ ոչինչ թող երեւի և ամէն ինչ միութիւն թող ըլլայ: Ու իրիկուն և առտու ըլլալով առաջին օրը եղաւ:

Եւ Աստուած ըսաւ ջինջին մէկ մասը թող խտանայ, և մէջտեղը տարածութիւն ըլլայ. որ ջինջը ջուրերէն զատէ. ու տարածութեան մէջտեղը եղող ջինջը տարածութեան տակ եղած ջուրերէն զատեց, ու Աստուած տարածութեան վրայ եղող աղեղը վէմ կոչեց ու իրիկուն և առտու ըլլալով երկրորդ օրը եղաւ: Եւ Աստուած ըսաւ տարածութեան տակ եղող ջուրերը մեկտեղ ժողովուն ու Վանը երեւնայ. ու Աստուած ջուրերուն ժողովքը մեծ տարածութեան վրայ ծաւալեց և ամէն կողմէ ծայր և ծագ սահման գրաւ ու անոր անունը ծով գրաւ, և ցամաքին անունը Վան գրաւ. և Աստուած տեսաւ որ բարի են՝ ու Աստուած ըսաւ՝ Վանին վրայ ամէն տեսակ պտղաբեր ծառ որ իր մէջը սերմ ունենայ, և ամէն տեսակ կանանչ խոտ՝ սերմ տուող խոտ, իր տեսակին պէս թող բուսին, ու այնպէս եղաւ. ու Վանի վրայ ամէն տեսակ սերմ տուող խոտ և պտղատու ծառեր բուսան: Եւ Աստուած տեսաւ որ բարի են, ու երեկոյ և այգ ըլլալով երրորդ օրը եղաւ:

Եւ Աստուած ըսաւ. վէմին աղեղին վրայ թող լուսաւորեն որ ըլլան որ այգը երեկոյն զատեն, որպէսզի օրեր, տարիներ և ատեններ ըլլան. ու այնպէս եղաւ. Եւ Աստուած երկու մեծ լուսաւորներ բրաւ: մեծ լուսաւորը ցօրեկունան համար, որպէսզի ստեղծուածներուն և արերուն գոյութիւնը պահէ, ու անոր անունը Արեգ գրաւ, ու պզտիկ լուսաւորը ըրաւ որպէսզի մութին մէջ արերը լուսաւորէ ու անոր անունը Արուս գրաւ. ու Աստուած վէմին աղեղին վրայ գրաւ զանոնք, որպէսզի Վանը լուսաւորեն և ցերեկունան ու գիշերունան իշխեն, և լոյսը խաւարէն զատեն. Եւ Աստուած տեսաւ որ բարի են ու իրիկուն և առտու ըլլալով չորրորդ օրը եղաւ:

Եւ Աստուած ըսաւ. ջուրերը կենդանութեան շունչ ունեցող շատ սողուններ հանեն, և թռչունները երկրի երեսը թռչին, և Աստուած ստեղծեց մեծամեծ կէտերը և ամէն սողացող շնչաւոր կենդանի ջուրերը առաւ հանեցին. և Աստուած տեսաւ որ բարի են, և Աստուած օրհնեց զանոնք ըսելով. «Աճեցէ՛ք և չափէ՛ք, ու ծովերուն մէջ եղած ջուրերը լեցուցէ՛ք»: Եւ իրիկուն ու առտու ըլլալով հինգերորդ օրը եղաւ: Եւ Աստուած ըսաւ. Երկիրը թող հանէ շնչաւոր կենդանի իր տեսակին պէս, անասուններ, սողուններ և զազաններ իրենց տեսակին պէս, և այնպէս եղաւ. և Աստուած տեսաւ որ բարի են:

Եւ Աստուած իր այսին պարունակութեան անունը Ասիա գրաւ և իրեն բնակարան ընտրեց Մասիսը, ու իր բնակարանէն Մասիսը գիտելու ելաւ, ու իր աչքերը հանդիպեցան ջինջ և մաքուր ջուրերու տարածութեան վրայ, և Աստուած իր պատկերը տեսաւ անոր մէջ, ու տեսաւ որ բարի է, ըսաւ. արացուք մարդ ըսա պատկերի մերում. և Աստուած իր նըմանութիւնովը ստեղծեց մարդը, և արու ու էգ ստեղծեց զանոնք, և Աստուած ըսաւ անոնց. «Աճեցէ՛ք և արմացա՛րուք և լցէ՛ք զԱրմանիա, ու անոր տիրեցէ՛ք, ու ծովու ձուկերուն, ու երկնից թռչուններուն, ու երկրի վրայ սողացող ամէն կենդանիներուն իշխեցէ՛ք. և Աստուած ըսաւ քու անունդ ար ըլլայ, որովհետեւ իրէն եղար ու կնկանդ անունը էգ ըլլայ, որովհետեւ անկէ պիտի գոյանայ քու սերունդը:

Այս է արին ազգաբանութիւնը. Այն օրը որ Աստուած մարդը ստեղծեց, իր պատկերովը բրաւ զանկաւ և արու ու էգ ստեղծեց զանոնք, և օրհնեց զանոնք: Եւ ար իր նմանու-

թեամբը, իր պատկերին պէս որդի մը ծնաւ, և ար. ըսաւ հիմա զխոցայ որ իմ սերունդս յաւիտեան պիտի չարունակուի և գոյութիւն պիտի ունենայ, ու անոր անունը Հայկ դրաւ:

Եւ ար դարձեալ որդի մը ունեցաւ ու անոր անունը Բէլ դրաւ, որովհետեւ, ըսաւ, ահա բնութիւնը պիտի չարունակէ կեանքը: Եւ Հայկ վեհանձն մարդ մը եղաւ իսկ Բէլ լերկ և վայրենի մարդ մը եղաւ:

Եւ Հայկ որդի մը ունեցաւ ու ըսաւ. Ալլեւս ժողովուրդը պիտի ըլլանք, ու անոր անունը Արամ դրաւ. և Բէլ ալ որդի մը ունեցաւ ու անոր անունը Դիոս դրաւ, որովհետեւ ըսաւ, դուն ալ ազգերու հայր պիտի ըլլաս: Եւ Արամ որդի մը ունեցաւ ու անոր անունը Բէլ դրաւ, որովհետեւ ըսաւ, ահա ժողովուրդները պիտի բազմանան:

Եւ Արամ, արի, բարի և արդար մարդ մը եղաւ, ու նահայիրի մէջ բնակեցաւ և նահապետ եղաւ:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հոս՝ մեր նպատակը ոչ Սուր Գիրքը քննադատել է, և ոչ անոր պարունակութեանց առարկութիւն մը ընել, այլ այլ լաբանօրէն կ'ուզենք մէջտեղ բերել թէ Հայ լեզուն ինչպէս կը համեմատի բնութեան տեսարաններուն, և թէ ինչ դեր ունեցած է պատմութեան և քաղաքակրթութեան մէջ:

Ըսենք թէ Աստուած ըսաւ. Իմ այսը թող լիանայ. այդ մասին խօսած ենք արդէն Աստուած բառին ստուգաբանութեան մէջ, և յետոյ ըսինք թէ երկինքին վէժ կոչեց, և վարն ըսած ենք թէ ցամաքին վան անունը դրաւ: Խորհնացիին աւանդած «Երկնէր երկին և երկիր» բանաստեղծութենէն կը հասկցուի թէ առաջին արը ծովէն ծնաւ, երկնքին և երկրին երկնելովը. և մեր նախնիք երկու ծով ունէին, և հետեւաբար այդ ծովուն ցամաքները պիտի ըլլային Վան և Երփան, և այս վան բառին հաստատութիւն և ցամաք իմաստով բառ մը ըլլալուն ապացոյց են վ հնչումէն կազմուած բառերը, ինչպէս վեր վար և վէժ բառերը. ծով բառն ալ կը կազմուի ծայր, ծագ, ծաւալ և տարածութիւն ու մեծ բառերը կազմուած հնչումէն, և ինչպէս արեւ բառէն յառաջ կու գայ վէժ բառը ուր ալիւ չարունակութիւնը և տեւողութիւնը վերջ կը

գտնէ, անշուշտ հաստատութեան մը հանդիպելով ըստ նախահայ՝ այնպէս ալ ծովուն տարածութեան սահմանները վերջ գտնելով Վան բառը կը կազմուի իբրեւ թէ հաստատութիւն կամ ցամաք. այս երկու ցամաքներուն նման կազմուած կրնայ ըլլալ Նախիջևեան անունը, բայց թերեւս ասիկա նախածուան ալ կրնայ ըլլալ, և ինչպէս բացատրած ենք, նախ բառը որմէ կը կազմուին նահայիր և նահապետ բառերը, Նախծուան կամ նահճուան, նախ բառէն և ածիլ բառին ճ հնչումէն, և վան բառերէն կազմուած ըլլայ, և այն ատեն կը նշանակէ հայերուն աճման ցամաքը:

Ըսած ենք նաև թէ երկիրը անձու ու ջինջ էր: Բնութիւնը կը սորվեցնէ թէ տիեզերքին մէջ լուծում և կազմաւորում միայն կայ. և մաշ ու ստեղծումը, լուծումը և կազմաւորութիւնն են. ուրեմն եթէ ըսենք թէ երկիրը պիտի ջընջուի, պէտք է հասկնանք թէ անիկա մէգ և մառախուղ պիտի ըլլայ, և երկիրը այնպէս էր, մէգ մառախուղ էր. մէգ կը կազմուի մ հնչումէն և գոյութիւն բառէն և կը նշանակէ գոյութեան մանրացումը, իսկ մառախուղ կը նշանակէ, իրին և կեանքին մանրացումը. մէգ կը գոյանայ լոկ ոյժին գոյութեամբ կամ կլիմայական պատճառներով. իսկ մառախուղը կը գոյանայ հուրին ազդեցութեամբ, ինչպէս՝ հողէն ելածը մառախուղ է, և ստորերկրեայ ջերմութենէն դուրս ցայտած մուխին կըսուի մառախուղ, որ ամէն տեսակ հանքերու կամ քարերու մանրացումէն յառաջ կու գայ:

Եւ քանի որ երկիրը իր կազմութենէն առաջ կ'այրէր, ուրեմն մառախուղ էր, և ջուրը որ աւելի ենթակայ է թեթեւ ջերմութեամբ չոգիանալու, ուրեմն մառախուղին երեսը ջուրը ջինջ եղած էր. ու այսպէս կը կազմուի ջուր բառը ջինջ և իր բառերէն, և անոր համար ջինջը թող իրանայ՝ ըսած ենք, թող բոլոր բոյսեր հանէ ըսած ենք. բոյր կը կազմուի բուն բառին ք հնչումէն և իր բառէն, որմէ ծագում կ'առնէ բոյս բառը, որովհետեւ բոյսերը աւելի բոյո ունին իրենց մէջ քան թէ մուր. և թէ բոյր երբ չափազանց է բարկ անունը կ'առնէ, Ըսինք թէ Աստուած Մասիսի բարձունքէն իր պատկերը տեսաւ ծովուն մէջ, և իր պատկերովը ստեղծեց մարդը, ասիկա «Երկնէր երկին և երկիր»ը բացատրելու համար է, և միանգամայն թէ մեր նախնիք Մասիս աստուածներու կամ այսերու բնակավայր կը համարէին և անոր համար տուած են այդ անունը:

Ըսինք թէ՛ Ար իր որդւոյն անունը Հայկ դրաւ, որ կը նշանակէ կեանք. ինչպէս Սուրբ Գիրքն ալ Կայէնին համար ստացուած կը նշանակէ ըսած է, և հայ բառին ստուգարանութիւնէն տեսանք թէ հայ բառն ալ կը նշանակէ կեանք կամ յաւիտենական գոյութիւն:

Ուրիմն հայ և ևնովայ նոյնն են, ինչպէս բէլ և բանալ. դարձեալ ասուր և ասորարտէ հայերէն այս բառին դրօշմը ունին. և դարձեալ, մեր դիտը, հելլէն թէոսը և լատին տիէոն միեւնոյնն են. բայց Արեւելքի մէջ բարի և չար աստուածներու աւանդութիւնը ծագում տուած է դիոս անունէն. որ դու բառէն ծագում կ'առնէ, մինչ Աստուած ևս բառէն. և դարձեալ ես և դու բառերէն ծագում կ'առնեն այս ևս դեւ բառերը. նոյնպէս դուրան ծագում կ'առնէ դու բառէն, որ ստորնացուցիչի հանգամանք ունին. և նաեւ իրենց հայ անունը բարիի հոմանիշ էր, ինչպէս՝ հիւր, որ ցարդիս իսկ նուիրական է հայերու համար, ծագում կ'առնէ հայ բառէն, և իրրեւ հայ իմաստով լնդունուած բառ մըն է:

Եւ դարձեալ բառ ենք թէ Հայկ որդի մը ունեցաւ, ու անոր անունը արամ դրաւ. զիտունք, սիմական և արիական երկու բնաւորութիւնը կը բաժնեն ասիական ցեղերը, և յայտնի է թէ հայերը ասիական ցեղին կը վերագրուին, բայց հայ լեզուին կազմութիւնը որ թէ սիմական և թէ արիական լեզուներու դրօշմը ունին, և թերեւս այդ բաժանումէն յառաջ կազմուած ըլլայ հայ լեզուն, աչն ատեն հայերէն լեզուն երկու լեզուներուն ծնունդ տուած կ'ըլլայ, որովհետեւ եթէ այս կանոնը լնդունելի ըլլայ, սուրբ գրոց շատ մը պատմական անուններ կարելի պիտի ըլլայ հայերէնով ստուգարանել. ինչ քամ, այս անունը կազմող ք հնչումը հայերէնի մէջ բառերը յոգնակի կը չինէ. այն ատեն քուշ կը նշանակէ լոկ շատերու ցեղ, կամ լոկ բազմութիւն կամ խառնիճազանճ ժողովուրդ. մինչդեռ Արամ և Արմին կը նշանակեն աշխական ժողովուրդ. նաեւ իսլամ հայերէնով կ'ըստուգարանուի երաներու բազմութիւն: Ասիկա անշուշտ ծիծաղելի պիտի երևայ, բայց նկատելի է որ բարեկոն բառը որուն համար սուրբ գիրքը կ'ըսէ տելի է որ բարեկոն բառը որուն համար սուրբ գիրքը կ'ըսէ թէ լեզուներու խառնակութիւն կը նշանակէ՝ զիտունները չեն ընդունիր սեմական լեզուներուն նայելով և աւելի դուռն Աստուծոյ ըլլալ կը կարծեն. բայց երբ հայերէնով ստուգարանուածոյ ըլլալ կը կարծեն. բայց երբ հայերէնով ստուգարանուած հայերէն խառնակութիւն կը նշանակէ: Բան հայերէն խօսք կը նշանակէ և բայիլ խօսիլ. ինչպէս, Բան հայերէն խօսք կը նշանակէ երկու տեսակ խօսիլ. երբ բարեկոն բայիլ կը նշանակէ երկու տեսակ խօսիլ, երբ բարեկոն բայիլ

բառէն ծագում առած համարենք, այն ատեն բայ բայելի ձեւով բառը կ'ըլլայ և լեզուներու խառնակութիւն իմաստը կուտայ:

Գալով Յարեթ անունին, որուն առաջին տառն է յ գիրը հայերէնի մէջ այս գիրով արմատ բառ չունինք. որով յ գիրը լնդհանրապէս բառերուն մէջ կէս ձայնաւորի պէս կը հնչէ. ինչպէս՝ բայց, սակայն ևայն բառերուն մէջ. գալով բառերուն սկիզբը, միշտ նախդիրի ձեւով կը գործածուի. ինչպէս՝ յարիլ, արին միանալ, յար լինել կը նշանակէ յիշել, յուշ լինելին պէս առջեւի յ գիրը նախդիր է. յ գիրը հայերէնի մէջ ընդհանրապէս օտար անուններու սկիզբը կը դրուի, որ համարին հնչումը կուտայ. ինչպէս Եէսուս եղած է Յիսուս, Եօան՝ եղած է Յովհաննէ, Եաքօ՝ եղած Յակոբ: Յարեթ բառն ալ Յարեթ անունն է որ Յարեթ եղած է. ասոր համար կարծիք մը չենք կրնար յայտնել, թէեւ միւս անուններուն համար գրածնիս իրը լուրջ չենք ներկայացներ, այլ միայն փորձ մը. մանաւանդ որ սառադարձութեան կանոնէն չեղում մը կը նշմարուի, որովհետեւ մեր ք հնչումը միշտ հելլենական վիզա տառին կը համապատասխանէ, մինչ Յարեթ բառը յուշարէնի մէջ Եաֆէթ է: Ըսած ենք թէ վէմին աղեղին վրայ աստղերը տարածեց. ահա այս աղեղ բառն ալ ցոյց կու տայ թէ ինչպէս նկատի առնուած են բնութեան տեսարանները: Ուղիղ կը նշանակէ ճիշդ ձեւ, բնական ձեւ. եւ ուղիղին առաջը երբ ա դնենք և կամ ա ու սկսինք, ուղիղէն չեղում մը կ'ըլլայ ա գրին դերին համեմատ, ինչպէս ատ մասնիկին համար բառ ենք. այսպէս, աղեղը թէեւ չեղում մըն է բայց իր ձեւին մէջ դարձեալ ուղիղ է, և այս դ հնչումը որ լ հնչումին հետ գրեթէ միեւնոյն իմաստով բառեր կը կազմէ. բայց ասով կը տարբերի որ մինչ լ հնչումով կազմուած բառերը լըրում կամ երեւում կը ցուցնեն, դ հնչումին եղած բառերը, իրրեւ բուն իսկը կա՝ ճիշդը իմաստով կ'ըմբռնենք. ինչպէս, ուղի, որ ճամբայ կը նշանակէ, բայց անոր մասով իմաստը միայն կու տայ, նոյնպէս ուղիղ եղածները ճիշդ, բուն իսկը բմբռնող կը նշանակէ. դէկ ուղիղը ցուցնող. իւզ՝ բնական հիւթ. ազ՝ դարձեալ բնական հիւթ կը նշանակեն. և ազ ու իւզ կը համարուին բնական և ճիշդ. այսինքն ուղիղ իմաստին կը վերաբերին. ազ խարդախել կարելի չէ, իւզին մէջ ուրիշ նիւթ խառնել կարելի չէ. ինչպէս ջուր. ասոր համար իւզ և ազ բառերը կազմուած են ուղիղ բառը կազմող դ հնչումէն:

Ու Աստուած լոյսին անունը ցորեկ դրաւ և խաւարին անունը գիշեր դրաւ. ցորեկ կը կազմուի ց հնչումէ, որուն

արմատն է ցոյց բառը և դարձեալ ասկէ կը ծագի բայ բառը , ուրեմն ցերեկ կը նշանակէ ցուցումին ժամանակը , ինչպէս որ ամէն ինչ կ'երեւայ , ինչպէս մութ կը կազմուի մի թեւն մասնիկը կազմող թ հնչումէն և կը նշանակէ ամէն ինչ մի այսինքն ոչինչ տեսանելի , դարձեալ խաւար , որուն յս հնչումը հ հնչումին դերը ունի , հ հնչումը կեանքը և գոյութիւնն ու երբ վրան աւելնայ ւ հնչումը որ վ հնչումը կուտայ կ'ըլլայ գոյութեան լրումը և ինչպէս որ սեաւ այսին լրումն է և տեւը տեւողութեան լրումն է , նոյնպէս ալ խաւարը գոյութեան լրումն է ուրկէ անդին դարձեալ չի տեսնուիր : Իսկ գիշեր բառը թերեւս թէ և բան մը չի տեսնուիր բայց գոյութիւնը կը շարունակուի իմաստով ըլլալու է որովհետեւ գ հնչումէն կազմուած բառերը միշտ գոյութիւն և ոգի իմաստով բառեր կը կազմեն , ինչպէս գաւրուն կը նշանակէ գոյութեանց եղանակը երբ ամէն ինչ ոգի կ'առնէ և գոյութիւնը կ'սկսի : Նոյնպէս աշուն աշխատութեան և մշակման եղանակն է , որով կեանքը կը շարունակուի :

Գերեզման և երազ բառերն ալ միեւնոյն հանգամանքով կազմուած են , երազ կը կազմուի երեւում բառին եր մասնիկէն որ իր կարգին իր մասնիկէն կը կազմուի , և երազ կը նշանակէ երեւումի տեսակ մը , որովհետեւ զ հնչումն տեսակ իմաստը ունեցող բառեր կը կազմէ ինչպէս ագն և աղգ բառերը , և նաեւ զ նախդիրն ալ տեսակը կը ցուցնէր զմարդ զխոտ զհաց ըսելով տեսակը իմացնել կ'ուզենք : Իսկ գերեզման բառը կը կազմուի ոգի կամ գոյութիւն բառը կազմող գ հնչումէն և երազ բառը կազմող հնչումներէն , գ հնչումը գողա , գող , գոց և գիւտ բառերուն մէջ մտովին կը ցուցնէ գոյութիւնը , ինչպէս գոց , գոյութեան ցուցում կը նշանակէ , բայց գոյութիւնը չերեւիր ալ մտովի կ'ըմբռնուի , գող կը նշանակէ գացող բայց մտովի կ'ըմբռնուի , ինչպէս բան մը կը գոցենք զայն անյայտ ընելու համար և նմանապէս գողը բան մը կ'առնէ զայն անյայտ ընելու համար : Այսպէս ամբողջ պարբերութիւններու իմաստը հայերէնի մեծագոյն մասին մէջ ամփոփուած են , ինչպէս նաեւ այդ յատկութիւնը կը տեսնուի հայերէնի մէջ , զոր օրինակ փոխանակ Կարապետ Բաղդասար , Ասատուր ըսելու տեղ կ'ըսեն Ասո :

ԳԻՆԸ 5 ՂՐՈՒՇ

2013.

1788

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0061792

